

Adrovaedje

RACOURTI PO DMWIN

Li 15 di djulete 2003, à Noû Lovin, s' a tnou l' soçnaedje di disbate d' on sudjet ki doet fê ratuzer et bodjî tos les Walons. Vocichal çki nos end avans rissaetchî.

Dins l' sieke k' a passé houte i gn a waire, ene cwatrevintinme di sincieus et sûtis bouteus del tiesse avént tuzé et siné on “*Manifeste pol Walone culteure*”. Didins i houkênt po ene “morâle” riconxhance del Waloneye. A ç' tins la (dedja 20 ans d' passé, c' esteut e 1983) l' Waloneye wachotêve dins des economikès, cultureles ossi bén ki morâlès rujhes. Åjourdu, k' c' est câzu todi do parey à minme, motoit si l' Walon Govienmint s' vout d' rastamper l' Waloneye à truvî d' on “*rimetou a djoû contrat po dmwin*”, ene pitite banslêye di djins s' a volou rashonner po mete dsus l' tâve on novea manifeste.

Il ont dins l' idêye ki, po d' ariver a ene sacwè, l' “*Contrat po dmwin*” doet mete l' eduk dins si atelaedje, çki vout dire: li djonesse dispu li ptite sicole djusk' a l' univiersité. L' aroke c' est k' l' acsegnmint est wârdé dins les mwins et les competes d' ene *Francesse cominâlté* ki s' a acostumé a rovî tot çk' est bén walon dins l' istwere, l' djeyografeye, les scrijhaedjes, et vos nd âroz, e l' Beljike.

Insi, avou s' *Madjelan* d' plan, l' Retebefe vout disbager câzu tot po Brussele ewou çki les mots “Walon” et “Waloneye” ont do mâ a rexhe foû des lepes des câzeus et passer dins les micros. Tot çki est, oudobén boute foû d' Waloneye, k' ça fuxhixhe do cinema, ene djoweuse a l' rakete, on sincieus, des bokets d' fizêyes, d' areyoplanes ou des bounès idêyes si voet aclaper d' ene rilujhante blinkante plake “*Belje del Francesse cominâlté*”. Est ç' a croere k' on roveye si âjheymint ki les walons (80 à cint del Francesse cominâlté) paynut po k' li Scole lêye li Waloneye à trefond d' ses ridants,

po k' on n' è djâze dins l' posse ki cwand ça î va mâ, po k' on n' lyi riconoxhe nén ses beas ouves et tuzaedjes, po k' on wangnant dimeure on Cinacyin, o co ene Bastognesse, avant di divni ene Wépionesse ?

E l' Francesse Cominâlté, a Brussele, sacwants n' volnut todi k' fé do “belje” (sins pus l' Flande) tot tinant l' Waloneye pa l' mwin. (A moens k' ça n' fuxhe dzos on gorea ?) I lzeu fâreut ptete si rinde conte k' ele si pout tni astampêye et minme, tote seule, s' mete a roter. Si l' manifeste di 1983 a stî metou a l' abas et ataké pa les francofones “*medias*”, des critiqueus k' estént conte ont stî oblîdjî d' riconoxhe ki d' pus do mitan do peupe esteut dedja presse a admète ki l' Waloneye poleut si kerdjî des rinnes di totes les competinces del *Francesse Cominâlté*. Il est tins ki les citweyins d' Waloneye euxhnuxhe a tni a gougne zels minme leu acsegnmint, leus gazetes –dsu papî come dins les posses- et tot çki est di leu culteure come di leus lingaedjes !

Li Waloneye a s' plaeece dins l' Urope -“uneye dins s' diviersité”- come dsu l' Daegne tote etire. Ossu bén ki ls ôtes Nâcions Ele a d' cwè et l' droet d' s' î firmint recrester !

Bon, bén vola, si tot va bén, dins waire vos alez etinde câzer et racâzer do “Novea manifeste po l' Walone culteure”. A vos d' î bén tuzer et d' awè sogne di sayî di mete eto à dzo vosse sinature.

(Po kî s' vout rimete : “Fwait pa onk ki n' lyi fât nén sacwants possons po djâzer et scrire en on comaxhî walon lingaedje !”)

José Schoovaerts (dins l' p.79 d' RABULêTS è 2003.)

Pitite kèsse à disbate. Èst-ce ki l' mot “tûzance” ni sêréve nén mia à l' place di “culteure” ? C' n' èst nén nosse idêye. “Culteure” vout bén dire “èlevâdje” (k' ça fuche po dès djins, dès biesses, dès rutabagas o do vin) èt tot cki va avou èt autoû. “Tûzance” n' a dins sès pakèts ki pinsêye, sondje, “mèditâdje” èt tuzêdje. Minme si on vout î lèyî ène picîye di rêve, i n' èst, s' apinse “zèls”, ki po lès sûtis sincieus capâbes di fé riglati èt ricassî leus lumîres. Dins “tûzance” in gn' a pont d' fricadèle, di rombosse, di Djîle, di cramignon, di pwin d' swèle, di créné, di tâte à l' djote èt vos n' aroz !

Tûzèz là-dsus èt, si ça vos dit, dijèz-nos cki vos è pinsèz. (J.S.)

Eternâcionâ

Li Marok, erî des afroyîs pazeas

(*Le Maroc hors des sentiers battus, des attentats islamistes aux fauconniers*).

On cnoxheut l' Marok pàs imâdjès ki les rclames touristikes nos splakèt divant nos ouys: les pladjès d' Agadir, les chamos do dezert, les viyès veyes des Zultans: Fes, Meknes, Rabat, Marakech, li boevaedje do té avou tos les salamaleks, et l' magnaedje do couscousses.

Les petaedjes di bombes do 16 di may 2003...

... ont l' asblâwi tot d' on còp avou les foitès loumires di l' actouwalité eternâcionâle. Kî çk' âreut croeyou ça? Nén ddja les djins do payis.

Portant nos avéns ddja dit dipus d' on còp so l' Aberteke ki les parfondès câzes do terorisse sont todi la: les pitès djins do monde arabe si sintèt spotchîs di tos les costés (riloukîz li responde da Gui Bajoit). Pa leus prôpes goviernants ki n' les leyèt nén dire li leur, et pa l' imperialisse amerikain et israyelî, ki l' tévé mostere tos les djoûs leus waeraxhreyes el Palestene ey e l' Irak. Les islamiveus ki s' aspoeyèt - a non-syince - sol rilidjon po touwer des djins ont co des beas djoûs divant zels.

Asteure, i vos fâre co ritni come "imâdjès" do Marok, ki l' parti "islamike" lweyâ [légal], Djustice et Diswalpaedje (l-aadel wa l-tenmiya), est l'

troejhinme pârti â pârlumint dispu les vòtaedjes di 2002. Et ki ci n' est ki l' tiesse di l' içber. Les islamiveus di l-aadel wa l-ihsan (Djustice et Amidrance), ki n' vlèt nén moussî dins l' djeu politike, ont des soçons dins totes les grandès veyes. C' est co ene ôte sôre, les Salafisses, et co pus rade on troclet k' a schetlé foû [groupuscule dissident], li Droet Pazea (al sirat el-moustaqim), les pus a l' aschate [à l'extrême-bord], k' ont fwait les atacaedjes do 16 di may.

Si on dmande âs djins - inte di nozôtes soeye-t i dit - les câzes di ces atacaedjes la, nouk ni vos dirè ki c' est Ben Laden, u ki c' est po-z ataker

ls Amerikins, come çou k' on lét dins brâmint des gazetes el Walonreye. Tos les kamikazes do 16 di may vinént d' on pôve cwârtî d' Cazablanca, del djonnesse sins ovraedje, et ki n' trove pont d' plaee. Ces foûtrins [exclus] del societé la, i dmoret nén ddja on cwârt d' eure lon do Casablanca des ritches, avou les restaurants po les milords, les cmeres todi sol houptiket, et hay vos nd âroz.

Li ci ki n' a rén, et k' a tofer divant ses ouys les cis k' ont totafwait (et ki n' l' ont kécfeye nén wangnî tot-z estant droets dins leus botes), i s' leye âjheymint catrussimer ["catéchiser" = enbrigader] pàs pretcheus d' totes les cognes.

On m' a dit pus d' on còp ci frâze ci: "Cwè çk' i nd avént d' keure di mori, ces djonnes la: il estént ddja moirts !" Economicmint et morâlmint !

On vs dirè minme ki ci disdut la toume pâr â bon moumint po les cis ki n' voeyèt nén voltî li Marok endaler sol voye del democraçreye, copurade deus moes divant les vòtaedjes po les comenes. Ci n' est motoit nén les islamisses ki sont si a rcrinde ki ça. Ârvierdimint, ça pôreut esse les cis ki vs metrènt cobén a l' amigo paski vos n' djowez nén sol minme violon k' zels. Et espaitchî les "Djustice-et-Diswalpaedjisses" di s' rinde mwaisses des comenes âs eleccions ki vnèt.

Alfén, li ci ki vicrè voerè bèn cwè. Mins end a, emey les moenneus do payis, k' ont raddimint yeu saizi l' messaedje do 16 di may. Do còp, on s' a rmetou a strimer [inaugurer] des noveas bastimints po rlodjî les djins des coulots d' barakes. End aveut k' avént payî leu scot po ça dispu 20 ans !!!

Gn a nou si grand mâ k' i gn a on ptit bèn ki va avou.

*****

Lon erî di ces disduts la, les djins des campagnes vikèt dins leu ptit monde a pârt, pôvriteuzmint, mins sins trop s' casser l' tiesse, ni s' tuzer moirt.

C' est amon ces djins la ki dji vos va moenner ouy.

Les wôteurîs [fauconniers] d' Qwacem.

Si vos voeyoz on ene grosse djipe cwate-cwate

avou des djins moussîs come e l' Arabeye ki rôle so les tidjes do payis d' Had Ouled Frej, 50 km lon d' El Djadida, vos sâroz k' i vont atchter u lower des moxhets amon les acleveus d' Qwacem.

Ces wôteus la [*vautours*, vî scrijha walon: *houteux*], les fâconîs d' Qwacem les vont apicî dins les falijhes metowes tot do long del mer inte Eswira (Mogador) eyet Agadir.

Cwand les djonnes sont presses a rexhe foû do ni, dj' ô bén: diviè l' moes d' djulete, i vos fât aler cweri après ene cope di "franc oujhea" (c' est come ça k' i lomèt les fâcons). Cwand il ont veyou on ni, i s' fât mete a l' awaite, avou l' pacyince di tos les cis ki tindèt âs sâvadjès biesses.

Po cmincî, i fât waitî si l' djonne di l' anêye a ddja aprin a tchessî. Si vos avoz del tchance, vos pôroz vey onk des tâvleas les pus clapants do vicaedje des biesses: li pa wôteu k' aprind a s' fi a tchessî.

Li djonne moxhet a adon dedja aprin a voler: i doet co esse sicolé a-z apicî on colon. Li pa (ou l' mame) rarive â ni avou on pidjon u ene turturele dins ses grawes, k' il a yeu l' assogne [*qu'il s'est mis en devoir*] di leyî vicante. El rilâtche divant li ptit wôteu. Ci-cial s' edâre sol colon mansâd et louke del hacner [*saisir*]. Pacô, el leye rischaper; li pa l' rapice et l' ramoenner a poirteye do ptit moxhet, disk' a çki ci-cial aprinde al wârder dins ses seres, al rapoirter e ni, a l' touwer et al magnî.

Li djonne k' a sifwaitmint reyussi si egzamin, li londmwin, il est fotou a l' ouxh do ni. Ça fwait ki les parints polèt prinde leus condjîs disk' â bontins ki vént.

C' est a ç' moumint la ki nosse tindeu âs fâcons pout apontyî ses usteyes: li firt-djus, li boûsson, li plantchete, les pâs, les croejhleures, les haetchants u saetchants [*pièces du filet de tendeur*].

Pu on colon mansâd, brâylé [*entravé*] avou on fén fyi loyî après s' pate, c' est ça ki va siervi d' proye. Come les tindeus âs moxhons metnut la èn apleu.

Pu, i lyi fât tinkyî ses haernas [*tendre ses filets*]. Après, les rascovri d' sâvlon. Pu fé si hobete: on trô dins tere, dijh vint metes pus lon. Et

ratinde, li pougn agrawé âd dibout do haetchant (ene longowe coidlete, atelêye après l' croejhleure, leye minme agritcheye â boûsson d' on costé, et â pâ di l' ôte des costés.

I fât tchoezi djusse li moumint k' el wôteu a plonké so s' proye. On ptit côm setch so l' saetchant, li gordene si rclape, et l' moxhet est efirdjî. Abeye vorer dso et lyi mete des waitroûles [*visières-écran*], et li stitchî dins ene noere boesse.

Cwand l' tindeu nd apicî onk, il erve e s' mâjhon: il a yeu ene âjhmince [*agrément*] des Aiwes et Foresses po ça. Mins nén po ndè fé handele.

Li londmwin, li biesse ârè fwin. I lyi fâre dner on djonne di colon. On lyi va mete ene coidlete après l' pate, ene shijhinne di metes longue. Pu l' rassaetchî tot doûcmint disk' a tant k' i sinte si amagnî, et lu s' dârer dso.

Minme djeu les djoûs d' après, todi avou les waitroûles, mins avou ene coide todi pus longue. Pu, on prind les waitweres evoye. Après on moes on moes et dmey di dressaedje - pus ki l' oujhea est vî, pus k' i fât lontins - on pout leyî la l' coide. L' "oujhea libe" est aprovijhî. Asteure, i va doirmi adjoké so on pî-stok, dins l' tchambe di s' mwaisse.

Et aler al tchesse. C' est po ça k' on l' a apicî, et aclevé.

Les bons tchesseus â wôteu respectèt les lwès del nateure. Cwand les oujheas-proyes acovèt et cwand il ont co des ptits djonnes - do moes d' fevrî â moes d' may - i n' est nén kession d' tchessî. Après, li fâcon va aler cweri luminme si assîtêye et... li cene di s' mwaisse.

Il apice des rodjès pietris [*Alectoris rufa*], des courzetes [*Cursarius cursor*], des poyes d' aiwe [*Gallinula chloropus*], et des ôtes pitits djibîs a plomes di ç' cogne la. Nén d' cwè fé fricasse po on cazer. Mins po ene pitite famille, oyî.

Seulmint, télfeye, nosse "franc oujhea" si va rafranki podbon: i n' rivénrè nén dé s' mwaisse, et ricmincî a viker dins l' nateure. Copurade les frumeles cwand c' est l' sâjhon d' acovance (fevrî, mâss). Ôtmint, si vs avoz del tchance, vos pôroz wârder vosse kipagneye âs aiyes, di 10 a 15 ans. C' est ddja la ene termene.

Sâf si des Sewoudyins, des Koweytîs u des djins des Principâtes Arabes vos l' vinèt atchter po 500-600 euros, kécfeye disk' a 5000 euros, s' il est bén acmoirdou.

Mins, s' il atoume, i n' dimeurrè nén dé s' novea mwaisse et, deus troes moes après, vos l' voeroz raboirder e s' djîsse. Li wôteurî el pôrè rvinde on deujhinme côp, si l' prôpietaire nel vént nén rclamer.

Les fâconîs d' Qwacem ont-st ene soce d' acleveus ki l' prezidint c' est l' prince Moulay Rachid, li prôpe fré do Rwè. Cwand gn a des grandès fiesses, come lanawaire, li bateme do prumî valet do rwè, i sont priyîs a Rabat et montrer les wôteus ki tournikèt e l' air et vorer djus so leu proye.

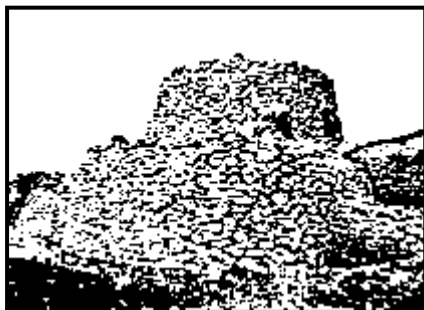
C' est clapant bea a vey, vormint !

*****

À fin mitan des Doukkala, inte El Djadida Safi et Marakech, gn a on pays tot pirixheus. Il î fwait mâlâjhey a-z ahiver ene sacwè, ki do oidje ki n' dene nén mirabiliâ. Vos î trovroz ene sôre di bastimint ki doet vni do fond des âdjes:

les "Tazotas"

C' est des rondès bastijhes fwaites fok avou des pires, sins cimint ni moirtî, ni foite tere (ârzeeye,

diele). Des foû grossès pires.

Cwand les cotlîs aprestèt les aireyes âs pastekes, i ndè disnaivèt [*déterrèr*] cobén des sfwaites: on bon mete longues et 60 cm lâdjes. C' est les pires a tazota.

Aprume, elzès faleut tcherdjî so des bâdets, u so des chamos po les pus grosses, et lzès ramoenner âs maçons.

Dji vs el va dire platezak: les maçons k' ont fwait les dierinnes, diviè 1945-1950, sont moirt dispu bele âdje. C' esteut des castârs, savoz, ces

djins la ! Des stocaesses come end a pupont ouy !

C' est l' adjinçnaedje âdvins ki moenne li bastimint. C' est on cône, tot bounmint come ene tchetoere di strin. On fwait on grand rond a tere, et on cmince a mete les pires ene so l' ôte. Cwand on arive on mete hô, on cmince a fé briker ene miete les pires âdvins -on rastrind cénk dijh cintimetes a tchaeke toû, disk' a tant ki totafwait si rdjond, al copete.

Les ovrîs montént les grossès pires dins on grand saetch ki pezève so leu tiesse, come les cis des schaytons el Walonreye k' i lomént on bassa. On pô del façon k' les maçons montént les brikes avou ene oujhea.

Afwait k' on montève âdvins, on fjheut des egrés tot bastixhant l' meur âdfoû. Li maneuve montève ces montêyes la po poirter les pires âs maçons âdzeu. Tot rashiant l' pire, il asprovève del mete dedja e s' plaeece.

Li mâjhaedje d' âdfoû si fjheut avou des pus pitîs pires, et c' est, di climpe [*verticalement*], des droets meurs. D' âdfoû, ene tazota, c' est deus coines [*cône*], li ci di dzeu pus stroet. On pout minme maçner a cwârea.

Les tazotas siervént d' mâjhon, avou padecô des beas adjinçnaedjes di troes cwate bastijhes ene dilé l' ôte, avou des poices inte di zels. On vrai tcheslet. Après cwand on-z a maçner des mâjhons avou d' l' ârzeeye, on nd a fwait des stâves po les biesses, u des greghes po rmete li strin.

I fât djusse ritravayî l' intrêye et des bawetes dins les meurs ki siervèt di fniesses.

C' est damadje k' i gn a nouk ki prind asteme a ç' patrimoenne la, tipike do pays. Gn a brâmint des tazotas ki toumèt e brigosses, et come n' a pupont d' maçons po les rfé...

(L. Mahin, li 25 di may 2003.)

Alèz Louya ! On nos a sicrît ! Foû dès critikes, vola cki nos a fêt plêji :

P. O. d' Li Tchèstia, nos dit : « Alaboneûre pou la coviète, in « p'tit » tchandjmint, li pris â nimèro èst d' 2 euros èt nin d' 20 come c'èst s' la coviète 7ime ligne. » Rèsponse : *Oufti ! Ké couye ! Mins i vos faut riconêxhe ki v'n' avèz po vos caurs.*

Lingaedjes

Guere do Paraguay et lingaedje gwarani

L' cas do Paraguay c' est nén on cas tipike d'Amérique Latine, c' est le seu payis di tot l' continint wice ki les djins djâzèt (a 90%) li lingaedje do payis, li gwarani, purade ki l' lingaedje des colonijheus. Et c' est nén fok les indyins ki djâzèt l' gwarani nerén; djustumint c' est çoula k' est atipike: i gn a pupont d' loyén etnike avou l' lingaedje; c' est les citweyins do Paraguay ki djâzèt l' gwarani, nén fok les indyins di télé ou télé tribu. C' est come vos diriz si a Ciudad Mexico les djins djâzrènt a 90% li nahuatl (dji supôze ki c' est ci la, mande escuzes ôtmint).

Dji vén d' toumer so ene waibe ki djâze del prumire rivowe sicrite e lingaedje gwarani (lingaedje amerindyin del famille tupi-gwarani); c' esteut e 1867, cwand li "Triple Entente" inte li Braezi, l' Ârdjintene eyet l' Ourougway ataca li Paraguay (c' esteut l' Inglutere k' esteut la pa drî; li Paraguay aveut fwait ene vraiye revolucion, et voleut diswalper si prôpe industreye purade ki d' atchter tot fwait, tchir et vilin, âzès inglès). Ci fourit ene des pus laidès gueres k' i gn a mâye yeu, 60% del populâcion a stî touwêye, po vs diner ene idêye li dierinne batreye a stî fwaite pa des femes, des viyes et des cenes ki ratindént, paski tos les omes, les djonneas, les djonnetes, et les femes ki n' ratindént nén avént ddja morou. Li dierin comuniqué d' guere ârdjintin dit "li guere est fineye, i gn a pupont d' Paraguayins a touwer".

Li rvowe ki dji vs djâze si lomève « Cacique Lambaré » (li Cacique Lambaré fourit on tchef indyin ki s' a batou felmint siconte des espagnols, dins les anêyes 1600 et des), et c' esteut po fé del propagande patriyotike. Mins â mitant d' çoula on trouve eto sacwants ârtikes â dfait do lingaedje gwarani.

Po cmincî, li rvowe est scrîte totafwaitmint e gwarani, et dins si limero 3 on-z î dit çouchal: I gn a co des mwaisses di scole di dvinlins ki n' volèt nén k' on scrijhaxhe e gwarani. K' i sepexhe ki dins l' sicole modiene i n' seront nén pûnis pask' i djâzèt gwarani. I n' a pus d'

djivêyes di nos "des cis k' ont djâzé e gwarani". Çoula c' est fini, nos n' avans pus a dismeprijhî nosse lingaedje, sins por ostant leyî l' castiyan.

Dins l' limero 4, on-z i câze di politike linwistike: Lambaré a dit k' on-z employèr ossu d' ôtes lingaedjes employîs pa nos djins; mins ça n' vout nén dire k' on les doet cmaxhî a nonsyince. Nos frans come en espagnol, ki lu eto a prin des mots do latén et do grek et co des ôtes lingaedjes. Ki nosse lingaedje dimore li pus prôpe possible. Ortografeye et normâlijhaedje: employaedje di "i" el plaeece di "j".

Dins l' limero 5, ene novele ortografeye est metowe so pî, ey esplikêye. C' est interessant di vey cmint ki, avou l' mezâjhe di fé ene gazete po-z esse léjhowe pa tertos (et nén djusse des linwisses), et djâzer des noveles do front, i gn a-st avou on normâlijhaedje del ortografeye k' a stî fwait; et ossu on ravicaedje do lingaedje, pol rinde modiene et sel poleur employî po ttafwait, come li castiyan. Enute, li gwarani est co-oficire avou l' castiyan, les biyets d' banke eyet l' constitucion do payis sont scrîts dins les deus lingaedjes. On employe li gwarani al televuzion eyet come lingaedje d' acsegnmint.

Sol minme waibe, i gn a on tecse foirt interessant â dfait di l' employaedje do gwarani pol troejhinme cike d' acsegnmint (dj' ô bén, po dner cours ezès univiersités), tot l' problinme des mots tecniques, li fjhaedje di noûmots a pârti des elemints prôpe do lingaedje ou fé des epronts...

Po k' on noûmot poye esse eloyî et s' sipåde, i doet responde a sacwantès condicions linwistikes eyet sociolinwistikes.

Po les condicions linwistikes i gn a:

- defini ene idêye di manire foirt sipepieuse, nén esse wague; li relâcion inte li mot et çou k' i lome does esse univoque.

i doet esse court ostant ki possible
- li pus simpe a comprinde do prumî còp possible
- i doet poleur siervi di bodje po des mots derivés

- i s' doet poleur adapter o sistinme grafike eyet fonolodjike do lingaedje.

Po les condicions sociolinwistikes, i gn a:

- i doet responde a on mezâjhe; dj' ô bén diner on no a des noûs concepes, replacî des foûmes nén adaptêyes

-i n' doet nén aveur des mwaijhès connotâcions ou associâcions d' idêyes

-i doet apårtini a on redjisse formel del brantche dinêye del sepiance

-i s' doet poleur ritni sins trop d' mâ

-- i n' doet nén aler conte les mwaissès rîles del politike linwistike shuvowe

(Pablo Saratxaga)

Sêrîz capabe di riwêfî sins rén fé Rodje Capucète s' fé mognî pau leû ? Nonna ? Adon, ardant ! L' walon a dandjî d' vos !

Keuws di cêrîjes :

“ L' avoz dèdjâ vèyu ? Kand on n' a rin à dire, on bèrdèle voltîye po l' fé sawè . ”

Novèle di Libraumont :

“ Vola-t-i nin, k' po dispèchi l' race, on nos a crwèzé lès ardènès avou dès arâbes ! ”

C' èst dès tchivaus k' on nos cauzève.

Fauve

L' guèrnouye ki s' vèyéve dèdjâ boû.

Ène corète a vèyu s' pachi trèvautchî pa in boû; Ène bén bèle blan-bleuwe bièsse, tote è tchaûr, Boune, a-t-èle pinsé, a sins mau satchî on loûrd tchaûr.

Lèye, ossi spèsse k' d' in cizèt l' oû, s'a volu infler tot ravalant s' n' alinne.

Èle ahanne, sofèle...oû, oû, oû.. wêt-doû, èle pouÛsse a s' è fé pèter sès vinnes.

Adon, s' djoke èt dimande à ène ôte guèrnouye : “Seu-dj' divneuwe ossi grosse ki li?

– Dès couyes ! Poussèz pus fwârt !

– *Mppffff-chofe*, èt asteûre ?

– V'n'î èstèz nin co ! C'èst po l' mwins chîj cints kulos ki mankenut co !

Èt l' ôte ki pompe èt racapompe, i-v' faut lî vîre sès massales, toûner nwâres violètes come lès cènes d' ène vîye macrale.

Tot d' ène trake, bardaf, v'la k' èle pète.

È mile bokèts d' rikètes èle sikète !

Branmint d' doûs inocints, tot parèy ont mau toûné. Po ièsse rinnètes i s' sont amwinrnés mins i s' vèyîne tofêr bén mia è boû.

Èstèz v'nu au monde po ièsse côrète, gonfèlèz-v', inflèz-v', fyoz come vos l' voloz, vos fèroz bèrwète, èyèt n' ritchêroz au mia k' dins vosse bèrdouye.

(A l' après d' La Fontinne - dins RABULèTS 2003, pådje 6)

On nos dimande : “ Ene sakî cnoxhreit ci viebe la, “**digarlossi**” ? (ou digarlossi ?) On nel trove nén dins l' Haust.”

Nosse rèsponse : *Dins l' PIRSOUL, foû do gurnî d' RABULèTS (ki n'a pus wêre li tims d' vos fé profiter di totès sès lumîres) on trove : “garlo” = posson dès brèsseus k' on pou z' î mète deus lites di bire. Dins l' HAUST i gn' a èto “garlofer” = mognî à plinne panse. I rèvoye ètou à “galafe” = ki mougne di tos sès dints. Minme ki ça vint do latén “gula” = gueuye. A nosse modèsse idêye, “digarlossi” vourève dire “plate panse”, “dicrauchî”, “distchaurné“ : ki n' a pus wêre ki l' pia dsus sès oûchas. Si c' n' èst nin l' vrèy, à on ôte di trover mia odobin pus djusse, Augusse. (Mins po lès sipèpieus, à l' paedje 717 do Haust, “digarloçi” = (+/-) l' “dislanpurner” da Pirsoul !*

Volrici, l' "AVESPRES". L' avîz roviyî ?

* Sinte Båbe = tchambe avou lès amonions

LES SOVNANCES D' EMILE LYI
RMONTNUT PA BANSLÊYES

Vos nos la les pîs dins les fraijhes...
K' alans-n' fé, asteure ?

"Li djoû k' Afrodite a vnou à monde, les diès, i l' vos fât sawè, dinént on banket. Didins les priyis, vos aviz Espedyint, l' fi d' l' Edvinteu. Adon, après l' dinner, come i s' avént bèn plin metou e leus panses, vola l' Pôverté ki bouxhe a l' cuxh po vni briber...

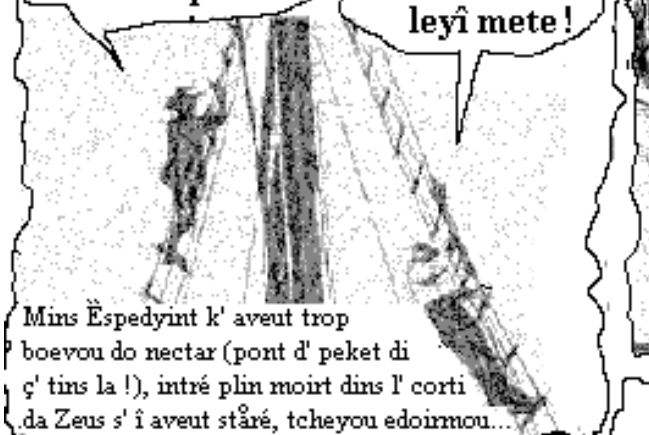
Cwè voeyoz vs
d' la-hôt?

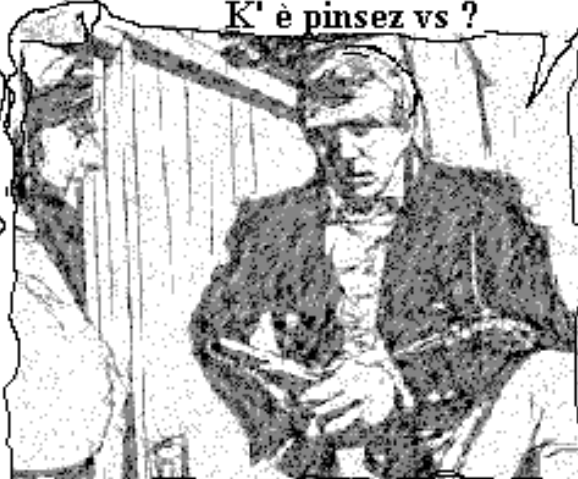
Et nozôtes ? On s' rind eto ?
K' è pinsez vs ?

Vilenouve a baxhî
s' drapea !

On s' l' a bèn
leyî mete !

Mins Èspedyint k' aveut trop boevou do nectar (pont d' peket di ç' tins la !), intré plin moirt dins l' corti da Zeus s' i aveut stâré, tcheyou edoirmou...

Dj' a dins l' idêye
k' on est dins
l' bon !

Et si on meteut les prijhûs a pris ?

Po nosse
liberté ?

L' avizant la, Pôverté s' a dit k' ça li plaireut bèn d' avè on ptit da lu. Ele s' a alondjî a ses costés po s' nitrover sins ratinde avou l' Amour a crexhe dins s' ridant !"

I RAMAXHE ET COMAXHE TOT ÇKI
LYI BERLOKE DINS S' TIESSE...

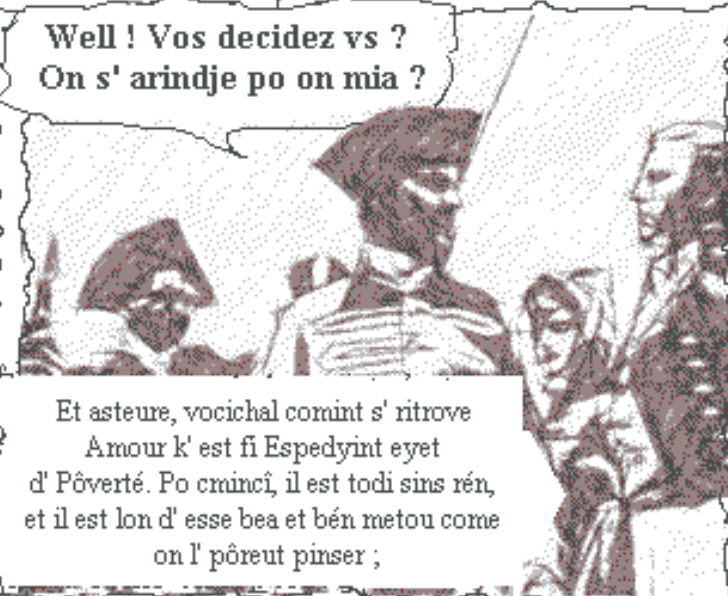
On dirè çk' on vout, mins i gn a
k' nos po Bén rôler les waches !

Tinoz don la !
N' est ç' nèn
Filo ?

Zeliye ! Vo
vs la don eto ?

Well ! Vos decidez vs ?
On s' arindje po on mia ?

Et asteure, vocichal comint s' ritrove
Amour k' est fi Espedyint eyet
d' Pôverté. Po cmincî, il est todi sins rén,
et il est lon d' esse bea et Bén metou come
on l' pôreut pinser ;

Schoûtez m',
dj' a ene sacwè
a vos dmander.

Si c' est d' prinde
sogne del
djonnette, c' est
d' avance oyi !

L. 12

...må disgroxhi, il a mâle air, sins solé et
pont d' mâjhone ewou s' mete a hute;
sins pont d' coviete, i doime dseu
l' daegne, dso les stoeles, dseu l' soû...

C' est cwè l' air ki m' trote
el tiesse ? Dj' a l' gosse do
coughnoû ki m' rivént !

A shûre ? Bin sûr ?

**Li fwè tradicionelle des Noers
afrikins.**
(*La foi traditionnelle des noirs africains.*)

Dji vos va djâzer d' on sudjet k' est foirt long et lådje. Po ça, dji m' astocrè so mi apriyesse dins l' Coûtchant do Congo-Kinshasa, di Kisantu a Kikwit, mins eto so mes lèjhaedjes, copurade so les lives do Pere Joseph Van Wing, on djezwite flamind : "Études Bakongo". C' est deus gros spès lives ki dj' aveu ddja yeu l' ådjeu do splitchî cwand dji studyive li teyolodje, et m' aprester a-z evandjilijhî ces djins la, pâr les cis di Kwilu (500 km à Levant d' Kinshasa).

Divant d' ataker, dji vos doe dire ki dji n' eploye nèn voltî li mot "animisse" ki vout dire "croeyance dins des esprits k' animèt les plantes, les djins, les rotches". L' animisse n' est k' on ptit boket del fwè tradicionelle, mins c' est l' veur ki c' est l' boket k' on ndè caze tos les djoûs dins ces payis la.

Li Bon Diu, Nzambi.

Nzambi, e lingaedje kicongo, c' est l' Bon Diu. Dj' ô bén : Onk k' est ådzeu d' totafwait. C' est *Nzambe* e lingala, *Mu-ungu* e kiswahili, *Imana* e kinyarwanda et kirundi (riloukîz cial on boket da Omer Marchal ladso).

Après l' no di *Mzambi* (Diè), on aplake sovint l' adjectif *Mpungu*. *Mzambi mpungu* est èn emantchaedje pâr come e walon "li Bon Diu" ey e francès "Dieu Tout-puissant".

Sacwants advineas mostrèt bén ki c' est l' Bon Diu k' a askepyî totafwait : Cwè çki c' est, li ptit paket ki *Mzambi* a fernukî et ki n' si disloye nèn ? Response : li botroûle.

Des spots, avou : C' est *Nzambi* k' aprestêye li pwin et l' maniok; et nozôtes, on n' î mete fok les sâces.

C' est *Nzambi* ki decide des lwès. Aler disconte est on petchî. I vout k' on aide les djins: li ci ki rfuzreut di dner d' l' aiwe a èn etrindjî k' a soe, i serè pûni. Come li ci ki boute li feu às cahoutes, ki touwe li bisteu et distrure les dinrêyes. Si pûnicion arivrè ddja so tere: i serè tofer angoxhî, diswaibyî, peu ki l' tonoere ni lyi toume sol cabu.

Pitite adire avou l' fwè catolike: *Mzambi* ni dene nole ricopinse às brâvès djins. Les cis ki respectèt les lwès da *Nzambi* et les dujhances do payis, cwand i mourront, i seront rascoyîs emey les tâyes, dins des viyaedjes ki sont dzo tere, la k' i gn a toplin des femes, do djibî et do vén d' pâme. Tant k' às cis k' on fwait do mâ tins d' leu vicâreye, i seront codânés a divni des spès ki vnèt hanter les vicants.

Ça fwait ki: li djudmint del vicâreye d' ene djin n' est nèn metou so les spales da *Nzambi*. C' est purade les tayons zelminmes k' acceptèt u ki rfuzèt ene djin dins leus viyaedjes, sorlon si cdujhance so tere.

Les tâyes - les bakulu -

Les tayons ont les minmes viyaedjes ki les vicants. Les viyaedjes des tâyes si trovèt dins l' aiwe, a costé des bwès, dins l' minme ban ki les viyaedjes des vicants. Li morant leye si coir el fosse et i dvént *nkulu*, et atraper ene blanke pea. Les prumîs blancs k' ont-st arivé l'avâ ont stî rwaitî come des tâyes k' avént raviké et il ont stî rçûs come des ptits diès. Les *bakulus* ont les minmes ovraedjes et les minme gosses et l' minme plaece dins l' société ki cwand il estént so tere.

Dimander aidance às tayons

Les tayons drovèt u cloyèt come ça lzî toke li muchiete às trezors. Si les djins ont des bons dveriaedjes, i diront : "C' est les tâyes ki m' les ont dné." Sifwaitmint po des bounès wangnes dins leu handele, on bon stave avou des haiteyès biesses, et hay vos nd âroz.

Po dmander l' âjhmince des *bakulu*, les djins vont so l' aite et boere do vén d' pâme pu dire çou k' i vôrènt bén.

C' est co pus li veur po les tchesses. Totes les biesses às shabots et às grawes sont dâs tayons. Dabôrd, cwand on est po tchessi, i fâit decider, avou, li djoû k' on va ndaler al cimintire dimander l' aidance des tayons.

Les fiesses des moirts

Cwand ene djin est malåde, li rbouteu mostere cobén, dins s' diagnostik, les *bakulu* ki sont mwais pask' on n' les a nèn fiesti come il âreut falou

Adon, les vîs omes do viyaedje si rapoûlèt po

vey cwè. Dazâr k' i vont adjinçner ene fiesse des âmes, k' est todi etcherpetêye insi:

1. Ene ceremoneye wice k' on va so l' aite advierti les âmes k' on les fiestixhrè, s' i rwerixhèt li ci (cene) k' est malåde.

2. Li mostraedje a tertos des pitès biesses k' on touvrè a l' ocâzion. Kécfeye, dinltins, touvéve-t on eto des efants. Dji m' a leyî dire ki ça egzistêve co di tenawete ouy. On m' a rapoirté deus cas, inte 1977 et 1987.

3. Li fiesse des âmes leyminme, la k' on va dire des longuès priyires, ene miete come des sâmes [*psaumes*]

Ngyadidi mooko; Kiyala mooko kafwaa ko !

Dji stind mes bresses (po vs priyî); Li ci ki stind ses bresses inla èn sâreut mori.

Li macralreye

Dji n' eployrè waire les mots di nosse lingaedje (come macrea, macrale, emacraler, esse tchôkî, esse segnî del noere gade, aveur on mwais sôrt, taper on sôrt...), paski les atuzes sont foirt diferinnes.

Dji vons sayî di bouter a pârti des lingaedjes di lâvâ.

Li bodje dins l' lingaedje kicongo, come dins ds ôtes lingaedjes bantous po câzer d' on sôrt, d' en emacralaedje, c' est *lok*. "*loker*" c' est taper on sôrt, emacraler (NDR; droidimint, on rtrouve la li walon "*loket*", sere).

So l' Bon Diu (*Nzambi*) gn a nou *locaedje* ki s' pout. Tos les ôtes djins, vicantes u moites polèt *loker* et esse *lokêyes*.

L' adire inte les priyires âs *bakulu* et l' arinnance po-z emacraler.

I fât bén fé l' diferince inte li priyaedje des tayons ki nos avans dit enawaire, et les emacralantès faitindjes ki nos ndalans câzer totasteure.

Cwand on preye les tâyes, on lzî dmande pititmint des grâces, divant on coirbion avou des rlikes, ki s' lome *lukobi lu bakulu*, et boere a leu santé. Dins l' cahoute âs priyires, gn è pleut pont aveur di *nkisi* (emacralante posturete, *fétiche*). Dinltins, li curé priyeu des tâyes ni pleut aveur nou *nkisi* da sinne, minme dins ene

ôte cahoute. Ça fwait ki l' priyaedje des tâyes et l' atôtchance macralrece [*communication de magie noire*], minme avou les tayons, ça n' si fwait mây so les mimès plaeces.

Les posturetes, u *nkisi*.

Li *nkisi*, c' est ene sacwè fabrikêye pàs djins, k' elodje èn esprit u ene âme et k' est cmandêye pa ene sakî.

Gn a tant des sacwès ki s' fihèt pa l' âjhmince do *nkisi*, ki, pa stindaedje di sinse, li mot *nkisi* vout dire eto "rimede". Li *naganga nkisi*, l' ome k' a on fetitche da sinne, c' est eto li rbouteu ki cnoxhe totes les yebe-âs-maladeyes [*plantes médicinales*]. Mins il ârè wåde di dner les uzaedjes des plantes; et i va pâterniker des oremusses tot segnant l' mâ, po fé les cwanses k' i werixh do scret.

Kî çki pout "*loker* (taper on sôrt) pà *nkisi*"?

Li ci k' end a onk et ki cnoxhe totes ses dujhances, u l' ci k' on lzî a mostré.

Cwand èn ome-â-*nkisi* cåde a s' posturete, i lyi djâze come on mwaisse ki cmande si sudjet. I l' evoye dâre-dâre macsâder li ci k' est responsâve d' ene maladeye. Gn a ene nouzome diferince inte ci câzaedje ci, k' est fwait d' ôres [*ordres*] dinés setchmint et les priyires k' on dit âs *bakulu*.

Cwand il a tot pâterné avou l' fetitche, li rbouteu va cweri les plantes ki vont avou, et les semer so les pazeas ki l' emacraleu - li djin k' on dit k' est l' cåde do mâleur u del rascrâwe, et k' on vout *loker* - i va semer ses waides, di dj' so les pî-sintes ki l' ôte s' î pormoenne tofer. Et s' i passe disso ces plantes la, li posturete lyi va fote ene rame.

Li *locaedje* sins posturete (*loka mpanda*).

C' est ene foice di *locaedje* ki les parints et les tâyes ont so leus efants et ptits-efants, et k' n' a nén mezâjhe d' ene posteure po aler. On l' lome *loka mpanda*.

Metans cwand on valet n' vout nén schoûter, mâgré ki s' pere lyi a dmandé co cint còps. Al fên i nd a s' sô et i si reclame "coixhî dins l' parfond di s' cour". Adon, i va "*loker* sins posteure" (*uloka mpanda*), avou l' dijhêye ki shût:

Mbari kieleka

Ndiama ka mono ko tat' aku!

Nzambi Mpungu ukuganga nzala

Ye nelmbo

Nda we yunga na kwaku

Ti, po ene djin, / Ebén mi, dji n' serè pu t' pa /
Par Diè, ki pout tot, et ki t' a fwait tes / Doets et
tes ongues / Va-z è, va-z è holer mierseu.

Tot djhant ça, i fwait aler les bresses d' ene
façon, come on hâspleu. Li fi k' a stî *loké*, endè
va, li *loca* aclapé a s' coir.

Adon, i n' a pus nou rasta. On bea djoû, i si
rpintixh, et rivni el mâjhône, sovint paski s'
mame l' a taené po. I fwait saveur k' i va
raboirder, pu i vént, avou ene poye et ene djusse
di vén d' pâme. Et s' adjeni dvant s' pa tot
maltonant : dj' a vnou po fé l' pâye; c' est ça
ki dj' dimande.

Li pere dirè adon: çou k' dj' a dit, djel
rissaetche.

Les sôrts dins l' vicaedje di tos les djoûs.

Ces croeyances la vont dzôrner [*perturber*] pâr
li vicaedje di tos les djoûs. Boutans

- Li locaedje provnant d' on mononke do
costé del mame (li responsâve d' ene famille) di
loker ene neveu po k' ele n' âye pont d'
efants. Li pere Wing a cnoxhou mo des cas.
(NDR si *disloként* i al moirt do nonke ?).

- Li foice di *loker* on parint (*Kindoki
muna kanda*). Les cis ki sont do minme sonk ont
ene foice so n' on l' ôte. I plèt "magnî l' sonk
do cour" d' on parint et insi, li fé *dcweli*.

- Li *kulokana*, li *rilocaedje* n' on l' ôte
[*maléfice réciproque*] dins ene parintêye.
Tchaeke côp k' i gn a moirt, on dmande a l'
advineu : *Nani ndoki* ? (kî çki l' a fwait mori
?). Nouv côps so dijh, il amete on parint. Ci-cial
doet passer les bardôxhes: boere on vere di
pwezou. Novele moirt a novele rivindje a
prinde.

- Li *kindoki* : c' est ene nouzome foice,
k' on a d' nexhance u k' on atrape avou on
nkisi, on pô come li pocion madjike d' Asterike.
Li ci k' a li *kindoki* pout mwaistri les âmes di
ses parints mins eto li veye et les ritchesses di
tolminme kî. Nouk ni pout aler disconte di lu,

apus k' el ci k' a on *kindoki* co pus poûxhant.

A câze di ces croeyances la, les djins ont todi
sogne k' on les vegne aduzer madjicmint.
Boutans, les fotbalisses. Li nute di dvant on
match i wârdèt l' bouye [ballon] avou des
wâmeles esprindowes [*bougies allumées*] di
ttâtoû. I n' falaxhe nén ki les cis d' l' ôte ekipe
toutchrént l' balon, nén ddja s' end aprepyî.

Les djonnes ki vlèt monter ene eterprijhe sont
des côps brâylés [*entravés*] s' i croeyèt à
kindoki. Les cocourants, s' il ont des postures
pus foites ki lu, lyi pôront "evoyî a Rekem" [le
ruiner] come i vôront. On voet did ci kéne aroke
ki ça pout esse, avou totès djins ki sont d' douce
croeyance, po diswalper on payis.

À djoû d' ouy, a Kinshasa, on djâze brâmint des
efants-macreas. Emey totes les rasçrâwes ki s'
ont ramonçlé di câze del guere civile, on tape li
hate so des roufions ki n' si sârént disfinde. On
les macsâde, pa côps on les rlône a moirt. Ces
ptits "macreas" la sont tchessis evoye di leu
famille, cwand on les leye evike. C' est a braire,
mins gn a rén a fé a ça. Ci n' est nén so
sacwants ans k' on pout candjî les croeyinces d'
on peupe.

Cloyaedje.

Dins totes ces croeyances la, nos voeyans ki l'
prumire est âjhey a-z acmoirder po l'
missionnaire catolike ki dj' esteu : Mzambi, li
Grand Mwaisse, li grand Askepieu, c' est l'
Bon Diu, sins manke.

Li respet et l' priyaedje azès tâyes rishonne a
nosse cule des sints, ki sont nos tayons dins l'
fwè. On lzès priyive eto po-z aveur des bons
dvers, do haîfî bisteu, et minme des bounès
tchesses (sint Houbert).

Li macralreye, nerén, divreut esse leyeye la,
mins c' est çou k' ocupe les tuzêyes des djins, -
minme les cis k' ont stî a scole - tote li sinte
djournalreye.

Ni tapans nén trop vite li hate. Tuzans ene miete
ki, disk' à djoû d' ouy, on croet co e l' Ârdene
âs macreas et âs macrales et k' on va âs
rbouteus, et fé des nouvines po s' riweri des
mâs d' sints. Et çoula, 1500 ans après l'
crustinnijhaedje !

Fât des ans et des razans, et eto ene masse d'

atimprance po fé bodjî les tuzêyes des djins. Po dire li veur wice k' il est, gn a ki Nzambi k' el sâreut fé.

Jean-Marie Leconte, sj, Vervî, li 5 di may 2003, sicrijhaedje dimandé et ratourné - e racourti - e walon pa Lucyin Mahin, li 20 di may 2003.

On boket di m' paysis a raconter à Wisconsin.

Hê, l' ome! Comint çk' on t' lome? Twè k' a skepyî lon eri del Waloneye! Cousse do Wisconsin, vén fé l' tou d' on boket di m' pitit paysis Walon!

Nos ratindrans k' Tchanchès et Nanesse rimontnuxhe Mouze po-z aler aidî li tchvâ Bayârd a zoubler après l' Ârdene! Les schaesseus lyi ont apresté d' l' avoenne et do four po fé l' voye. Les cwate fis Aimon s' sont metous dins l' idêye d' aler schoûter brâmer l' cîer à fén fond des grands bwès, tins k' Bietrumé Picar trevâtche pâjhirmint l' pont d' Djambe a dos d' lumçon.

A Nameur, les Chwès n' ont nén hâsse, i vont so leus pwès. Riwaite les pitès stroetès mājhones d' amon nozôtes tot l' long d' l' aiwe! Après k' Mouze a lâchî Sambe, ele sont si stroetes, k' i gn a pont d' place po Djôzef et Françwès s' î retourner. Après l' Marlagne, c' est les Chinels, les Mâtches, les corwêyes et les

porcessions. Pus lon, c' est l' Noer Payis, les fosses et les fabrikes. Dins l' redjon do Cinte, i gn a moens d' ovraedje à pî des teris. Dins les corons, i fwait pâjhire: do tcherbon, i gn a pupont; asteûre, c' est l' fotbale ki fwait frumjhî les masses et les Djîles dansnut todi come do tins d' vos grand-parints. Si t' vas so l' France, waite d' ariver a Biaumont dvant ene eure po n' nén esse pindou a troes eures et mougne on macaron!

Rivnans so les teres di tes ratayons. E l' novele province, les eyoliènes toûnnut dins les vetès campagnes à mitan des cînes et des paxhis, des tîenes et des trîs, des pîsintes et des rixhots. Ele riglatixhnut d' Perwé djusk' à Bwès des Reves. I sint co bon l' pasrôze et l' tchabârêye o Roman Payis. Passé l' Ôrnô, voeyoz l' molén d' Grand-Leez ki fwait des senes did lon às tchinnes do Bwès d' Bu!

Dins nos vityaedjes, les coks sont todi la po dispieter les djins ki s' ont edoirmou dins nos campagnes divant d' aler travayî so les buros d' Brussele ou ôte pât. À matén, i prindront l' trin a Djiblou ou a Wâve po rivni à gnût ou a l' viesprêye, hodés d' ene longue djournêye a todi cori. C' est adon, k' i sintront k' i fwait pâjhire viker e l' Waloneye.

Yves Paquet (Djun 2003)

Ddins nos lètes :

L.M. d' Transène nos dit : "Proficiâte às fjhous di c' gazete la. On aprind des sacwès e l' léjhant, ostant ki dins "le Vif", u dins "Bild". Li prumire pâdje del Ranteule mi plait bén.» Rêponse : *On fêt come on pû. On agne po trover do bon song sins trop s' assoti. Pa côps c' èst atanawête deur mins on s' ratrape auzès coxhes ki s' rêcrêstêyenu co dsus lès vîs stos..*

Dênis Didêrot d' Paris nos êvoye : "L' trisse èt plat mêtî ki l' cia do critikeu ! C' èst si malauji d' ovrer ène sakwè ki n' vau wêre; c' èst si auji d' sinte cki n' vaut nin dès masses ! Èt adon, todi ramêchner dès mannêstés, come Frêron o come lès sakants ki s' pormwinrnenut dins lès reuwes avou dès tchèrètes. K' on louwe l' bon Diè ! Vocichal on ome k' on pout è dire do bin èt prèske sins s' rastinuL' trisse èt plat mêtî ki l' cia do critikeu ! C' èst si malauji d' ovrer ène sakwè ki n' vau wêre; c' èst si auji d' sinte cki n' vaut nin dès masses ! Èt adon, todi ramêchner dès mannêstés, come Frêron o come lès sakants ki s' pormwinrnenut dins lès reuwes avou dès tchèrètes. K' on louwe l' bon Diè ! Vocichal on ome k' on pout è dire do bin èt prèske sins s' rastinu. " R.- *Merci, vijin.*

Aberteke

Metaedje a djoû do sierveu DICT di l' esplicant motî :

Dji vén di mete a djoû li sierveu DICT avou l' dictionnaire e walon; il est asteure sincronijhî avou l' modêye HTML do moes d' may.

Po les cis ki n' sârént nén çou k' c' est; on sierveu DICT c' est on sierveu di dictionnaire adje sol daegntoele ki respond âzès kesses k' on lyi fwait avou l' protocole DICT. Si vos avoz on cliyint DICT i vs sufîxh di défini "moti.walon.org" come sierveu, et vos ploz taper li mot ki vos vloz vey l' intrêye do dictionnaire, et vs el hâynêyrè.

Si vos eployîz GNU/Linux i gn a tot çou k' i fât, li «gnome-dictionary» po les cis ki voeyèt voltî li Gnome; et li «kdict» po les cis k' ont ptchî d' eployî li KDE. Dji vs mete ene waitroûlêye po vs mostrer a cwè k' i rshonnèt ces deus programes la.

Po les cis k' eployèt Windows, i gn a seurmint des cliyints DICT por zels eto; alez so <http://www.google.com/> et s' cweroz après les troes mots: DICT Windows client et i gn ârè ene banslêye di waibes ki câzèt d' çoula.

Pablo Saratxaga:

<http://chanae.walon.org/pablo/>

PGP Key available, key ID: 0xD9B85466
[you can write me in Walloon, Spanish, French, English, Italian or Portuguese)

Fiesses di Waloneye : Nouvinne del ledjinde a Bastogne (*Le wallon dans tous ses états*)

- **Vénrdi 19 di setimbe 2003** a 20 eures 30 : strimaedje del espozicion « *Petits spots illustrés* » al *Mâjhône do Tourisse*. Des grands et des ptits ârtisses prezintèt leu tâvlea fwait sol tinme d' on spot walon. Del muzike et on vere metront d' l' agrémint tins del shijhe.

- **Semdi 20 di setimbe** a 19 eures 30 : Soper-Câbaret walon al sâle Pisque a Sibret. Avou Guy Mars, Bruno Picard, René Brialmont, Guillaume Houba, Thomas Bernaert, Evelyne Schmitz (Mamzele Lingaedje 2003). (Les sopers « Potêye d' Ârdene » a 15 euros intrêye comprijhe, divèt sey rissievés li samwinne di dvant â Cinte culturel di Bastogne, â 061/216530)

- **Dimegne 21 d' setimbe** : Messe e walon a 10 eures 30 a l' Eglijhe Sint Pire di Bastogne. Del vesprêye, contes walons â Home « Sans souci »

- **Londi 22 d' setimbe** a 20 eures : Copinreye a l' Sâle des Peres franciskins, avou les Copineus d' Bertris, Derbu, Houfalijhe et Viye Sâm.

- **Mârdi 23 d' setimbe** a 20 eures : Conferince pa Michel Francard : « *Le wallon survivra t-il au troisième millénaire ?* », al Bibioteke di Bastogne.

- **Mierkidi 24 di setimbe** a 14 eures : djeus et animâcions po ls efants, al Bibioteke. Vizite del veye po les cis k' inmèt d' roter. Tote li nouvinne, ses spots publicitaires e walon sront metous âs vites des boutikes del veye di Bastogne.

- **Vénrdi 26 d' setimbe** a 20 eures 30 : â « *Hâl des fôres di Bastogne* » grand concert di William Dunker dins si spectacle « Ey Adon » ; e prumire pârteye, li groupe di tchanteus walons d' Wibrin : « Les Djiffs ».

- **Semdi 27 di setimbe** : a 13 eures 30, vizite e walon do Muzêye e Piconrue avou Joseph Burnotte, do Muzêye animalaine avou Joseph Dubru et d' Eglijhe di Rachamps avou Jean Lemaire. A 20 eures al sâle do viyaedje di Lutrumindje (*Lutremange*), teyâte walon avou les tropes di Engrè (*Engreux*) et d' Lutrumindje (*Lutremange*).

Organizâcion : Cinte Culturel di Bastogne

avou l' colaboråcion do Muzéye del Parole à Payis d' Bastogne et del Fédération culturelle wallonne et gaumaise du Luxembourg belge. (Racsegnmints : Anne Dillen (061/216530, Emile : centreculturelbastogne@swing.be) u Pierre Otjacques (061/279063, Emile : pierre.otjacques@ping.be)

Ène louchîye d' pus ?

Porminåde e
walon a
Nameur

- li 17 d'
awousse : les
grands travos a
Nameur aviè
1850-1900 ;

- li 28 di
setimbe : vizite
d' onk des vîs cwårtis d' Nameur : îlon,
taneus, cazer . . .

- li 26 d' octôbe : les institutions walones, li
pârlumint et vos nd âroz...

Raploû a 2 eures 30 a l' ofice do Tourisse di
Nameur, square Léopold, adlé l' gâre des bus'.
Po-z è sawè d' pus, sonez å 081/441 098 åmon
André Lessire, guide touristike.

Sol Daegntoele :

Voeyoz RABULÈTS dsu:

<http://users.swing.be/rabulets/>
des vîs dsu : <http://schoovaerts.j.tripod.com>

Po des co + vîs et les derins alez a
: <http://chanae.walon.org/rabulets/>

Waibe da Lucyin Mahin :

<http://lucyin.walon.org/lv/>

I' Aberteke :

<http://aberteke.walon.org/>
(revue wallonophone en ligne)

I' pådje des waloneus :

<http://aberteke.walon.org/p-4.html>

So Canal Zoom : l' emission "què dis se?"

Vos ploz vey sol waibe da canalzoom l' emission « Què dis' » des dierins moes : si vos nel avoz nèn e direk sol waibe, clitchîz so, www.canalzoom.com (li televuzion redjonåle di Djiblou, Tchâsse, Perwé) l' imådje del emission què dis' po nos rdjonde via internet. On vos sohaite byin do plaijhi.

Dîre k' i nd' a ki s' muchenut, odobin ki ratindenut d' ièsse plin mwårt po l' fé èt l' riconexhe...

Co dins vos lètes. Da O. P. di Noû-Tchèstè : « Lès fond d' pådje dins l' 25/26, c'estot fwårt bin, on lît co souvint cès ptits bokèts la d'vant d' lire lès grands ârtikes. » Rèsponse : *C' èst-i tofêr lès acostés èt lès aglètichâdjes ki sont lès mèyeus ?*

Da P. S. do costé d' Vèrvî : « I gn a-st on pit probleinne avou li a-bole, i gn a nèn d' espåce assez al droete del lete. » Rèsponse : *Faut crwêre ki lès boles avîne ausse di s' astoker. Esse mia c' còp ci ?*

C' n' èst nin po lès vanter, mins totes lès imaudjes, lès bièstriyes èt lès fôtes ki s' ont co vinu sititchî dins cit RANTEULE rèxhenut dès ridants d' RABULÈTS.